

Шевченко В. Ф., Полянська І. В.
Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»
м. Харків, Україна
e-mail:valentinasevcenko37@gmail.com,
irapolwuhu@gmail.com, kurmpl@ukr.net

Формування мовно-комунікативної компетенції іноземних мовців

Немає нічого могутнішого за ідею, час якої настав
Віктор Гюго

Нові часи потребують нових рішень. Актуальним і в наш час є висловлення Авраама Лінкольна: «Догми спокійного минулого не спрацьовуватимуть у бурхливому сьогодні. Ми повинні думати по-новому. Ми повинні розвиватиме не лише новий спосіб мислення, а й формувати інший набір умінь та інструментів, що йому відповідають...». [2; 71-72].

Потреби нової епохи – епохи розумової праці – базуються на новій парадигмі, яка докорінно відрізняється від «предметної» парадигми індустріальної епохи, що переорієнтувалася з грошей і речей на *людей*, які є інтелектуальним і соціальним капіталом. Таку парадигму називають парадигмою *цілісної особистості* [2, с.50].

Нам імponує ставлення Стивена Р. Кові щодо поняття парадигми: «Якщо ви хочете досягнути *незначних*, покрокових змін і дещо вдосконалити, - пише він, - працюйте з методами праці, ставленням або настановами. Але якщо ви хочете здійснити значний, квантовий стрибок, працюйте з *парадигмами*»... «Парадигма» сьогодні широко застосовується на позначення «сприйняття», «припущення», «теорії», «системи координат», тобто призми, крізь яку ми сприймаємо світ – наче карта території або міста. Якщо вона неправильна... - ви заблукаєте. Якщо ж карта точна, вам знадобляться увага і правильний підхід» [2, с.50].

Такою парадигмою-орієнтиром, «інструментом» ми обрали КІМ – комунікативно-інтенційну модель навчання лінгвістичних дисциплін, у тому числі іноземних майбутніх фахівців, яку успішно впроваджуємо у навчальний процес протягом останніх кількох років на кафедрі української, російської мов і прикладної лінгвістики НТУ «ХП», [3, 4, 6].

Розуміючи, що навчання іноземних мовців – це процес довготривалий, ми намагаємось орієнтувати наших студентів на позитивне масштабне мислення, аби оптимізувати позитивну енергію під час навчання. Згадаємо про китайський бамбук, який після посадки виростає несподівано на 25 метрів тільки на п'ятий рік, поки не зміцніють його коріння [2, с. 494]. Ця аналогія демонструє скептикам, що довготривалий процес навчання іноземців мовно-комунікативній компетенції відбувається поступово, але невідступно і в певний час, ми сподіваємось, дасть свої позитивні результати за допомогою КІМ.

Виявом мовлення є різноманітні акти в усній (звуковій) і писемній реалізації. Звуковою реалізацією мовлення є спілкування.

Успіх комунікації залежить від компетенції адресанта і адресата. Виокремлюють чотири її типи:

1) *предметна* компетенція – розуміння предметного (феноменального) світу, тобто його складових, їхніх системних та структурних зв'язків, функцій, тенденцій

розвитку і змін тощо; це орієнтація людини у фізичному світі, без якої неможлива будь-яка комунікація;

2) *культурна* компетенція – орієнтація в базових елементах культури, крізь які усвідомлюється предметний світ носіями мови. На думку деяких дослідників, культура, у межах якої відбувалась соціалізація особистості, визначає спосіб пізнання світу й орієнтації в ньому;

3) *мовна* компетенція – володіння засобами мови, тобто одиницями і категоріями всіх її рівнів; стилістичними засобами, законами їх використання тощо;

4) *комунікативна* компетенція – навички використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування; уміння зорієнтуватись щодо співбесідника, ефективно впливати на нього.

Поняття **мовна компетенція** в науковий обіг впровадив американський мовознавець Ноам Хомський, протиставляючи «знання мови» (competence) «використанню мови» або «мовному виконанню, «мовній активності» (performance). Ця теорія мала багато послідовників та критиків. За Н. Хомським, мовна компетенція – це факт індивідуального світосприйняття. Вона формувалася внаслідок взаємодії знань і пасивно засвоюваного мовного матеріалу. Представники інших шкіл поняття «мовна компетенція» розглядали не як вроджене явище, а як результат процесу соціалізації.

Мовна компетенція - це знання учасниками комунікації мови (мовного коду), тобто правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація.

Учасники спілкування мають володіти засобами мови, якою вони спілкуються, знати закони їх використання тощо. Йдеться про знання мови на фоно-фонологічному, семантичному (лексичному, граматичному) і структурно-синтаксичному рівнях, тобто про знання всіх елементів фонетики певної мови, законів сполучуваності, знання граматичних категорій та правил їх комбінаторики, розуміння значень великої кількості слів (тих, що виформовують лексичну основу мови) та знання правил їх сполучування та деривації (*лат. – утворюю*), уміння формувати речення (повідомлення) різних семантичних та структурних типів. Ці знання та уміння уможливають творення принаймні найпростіших дискурсів та текстів.

Ю. Апресян, окрім цих складових, до мовної компетенції відносить уміння перефразувати висловлювання, розрізняти синонімію та омонімію, правильні і неправильні речення. За А.Н. Шмаровою до мовної компетенції належать також показники інтерференції, продуктивність мовлення (здатність утворювати нові форми), «швидкість / легкість» мовлення, його правильність, насиченість, адекватність змісту тощо. Особливо вона наголошує на семантичній і стилістичній компетенціях.

Щодо обґрунтування поняття «мовна комунікація» працювали дослідники різних шкіл і напрямів, які до мовної компетенції відносять уміння оперувати засобами мови, тобто добирати ситуації, дотримуватись норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення; навички й уміння автоматичного, швидкого, легкого і доречного вживання мовних засобів; здатність утворювати нові мовні форми (тобто творчий, креативний аспект); здатність до рецептивних і продуктивних видів комунікації; здатність до аутокорекції; володіння всіма стильовими засобами мови тощо.

Індивід, крім знання мови, мусить уміти використовувати її в конкретному контексті й ситуації, тобто володіти комунікативною компетенцією.

Комунікативна компетенція передбачає сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата.

Комунікативна компетенція залежить від:

- комунікативних *інтенцій* (утримання в пам'яті сказаного й постійна кореляція впливу спілкування з метою мовця, його проміжними та кінцевими результатами);
- дотримання комунікативних *стратегій*, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації;
- знання *особистості* співбесідника; зворотного зв'язку в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей (темпераменту, переваг, уподобань тощо) адресата, його соціальних ролей, уміння долати психологічні «фільтри», розбивати психологічні «щити», уміти володіти навичкам декодування «мови тіла» співбесідника (паралінгвістичних засобів) тощо;
- постійної *орієнтації* в умовах та ситуації спілкування;
- *орієнтації* і *підтримання* самого процесу спілкування, тобто *контролю* за цим процесом;
- *контроль* власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо;
- навичок та уміння *завершення* комунікації, виходу з неї, *контролю* щодо посткомунікативних *ефектів* тощо.

Однак комунікативна компетенція не означає автоматичного її використання. Необхідні ще уміння й навички спілкування. З огляду на це вчення, вслід за Хомським, використовують також термін «виконання» - поєднання компетенції та інших чинників: рівня уваги, фізичних та психічних станів, зацікавленості тощо. Виконання може не збігатися з компетенцією з різних причин: психологічного і фізичного стану, конституції тощо.

Компетенцію та виконання людина удосконалює все своє життя в різноманітних ситуаціях з різними людьми, перебуваючи в різних станах.

Найважливішими складовими комунікативної компетенції лінгвісти вважають:

- *компетенцію* (здатність розуміти і продукувати необмежену кількість правильних повідомлень);
- *дискурсивну* компетенцію (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси);
- *соціолінгвістичну* компетенцію (здатність розуміти і продукувати мовлення у конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування);
- *іллокутивну* компетенцію (здатність реалізувати комунікативні наміри, використовуючи структуру мовленнєвого акту);
- *стратегічну* компетенцію (уміння брати ефективну участь у спілкуванні, добираючи правильну стратегію і тактику спілкування);
- *соціокультурну* компетенцію (уміння використовувати соціокультурний контекст: звичаї, норми, ритуали, соціальні стереотипи).

Отже, комунікативна компетенція перебуває на найвищому шаблі в ієрархії типів компетенції людини, оскільки поєднує в собі всі інші. З огляду на це, формування комунікативної компетенції є основною метою мовного навчання.

Отже, парадигма КІМ відповідає не тільки критерію *інтегрованості* (мовно-комунікативному зв'язку), а й *персоніфікації* (індивідуальному портрету мовної особистості або навчальної групи) на основі соціально-демографічних, соціально-психологічних та індивідуально-особистісних ознак [5, с.94].

Концептуальні знання – це здатність побачити картину загалом, побачити, яким чином окремі частини пов'язані між собою. Це уміння мислити не лише стратегічно, а й систематично і тактично.

Прагматичний рівень мовної особистості впровадив Ю. Караулов [1]. Цей рівень охоплює *мету, мотиви, інтереси, установки та інтенціональність*, забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від *оцінювання* її мовленнєвої діяльності до її *осмислення*.

Рівень розуміння предмета мовлення зумовлює підготовленість суб'єкта (закладена база): загальна культура, світогляд, розвиток інтелектуальних здібностей,

професійна підготовка тощо. У нашій інтерпретації слово «розуміти» означає адекватну передачу першоджерела (текст, точка зору людини) шляхом переведення на внутрішній код (власна мова), тобто переказ першоджерела своїми словами без викривлення. Виділяють такі рівні:

1. «Про що» (суб'єкт, знаходячись на цьому рівні, має дуже туманне уявлення про предмет, бачить його лише у самих загальних рисах, сприймає лише назву предмета, форму). Звідси людина має викривлене, неістинне судження про предмет у цілому.

2. «Про що + що» (на цьому рівні суб'єкт уже проникає у зміст предмета, тобто одержує інформацію про нього з літератури та інших джерел, але своєї позиції не має, залишаючись поки що на сходинці запам'ятовування чужих думок).

3. «Про що + що + як» (суб'єкт виходить на рівень осмислення змісту предмета, чужих думок, тобто припускає їх через себе, виробляючи власну позицію відносно предмета обговорення, опиняючись тим самим на наступній сходинці – роздумів).

4. «Про що + що + як + навіщо» (знаходячись на даному рівні, суб'єкт здатний поставити собі запитання: «Навіщо мені потрібно знати цей предмет, де і коли я можу використати ці знання?» Інакше кажучи, суб'єкт виходить на рівень застосування одержаних знань про предмет, проектуючи їх на свою діяльність, досвід) [5; 98 - 99].

Отже, значимість моделювання портрета аудиторії полягає ще й в тому, що виникає можливість подальшої роботи з цим портретом, щоб створити умови для формування мовно-комунікативної компетенції людині, актуалізації її позитивних якостей.

Література:

1. Караулов Ю.Н. Что же такое «языковая личность»? // Этническое и языковое самосознание. – М., 1995.
2. Кові Р.Стівен. Восьма звичка / Від ефективності до велечі. – Х., 2017. – 495 с. (Covey R. S. The 8th Habit: From Effectiveness to Creatness / Stephen R. Covey. – New York: Free Press, 2004. – 432 p.).
3. Полянська І. В., Шевченко В.Ф. Осознанность как базовая категория коммуникативно-интенциональной модели (КИМ) преподавания языка // Новый коллегиум. №1. – 2015. – С. 33 – 37.
4. Полянська І. В., Шевченко В.Ф. Закономерность возникновения коммуникативно-интенциональной модели (КИМ) в контенте компетентностной парадигмы высшего образования // Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в вузе / Материалы II Межд. научно-метод. конф. 28-30 мая 2015 г. ХНУРЭ. – Харьков, 2015 г. – С. 297 – 302
5. Сагач Г.І. Риторика. // Видання друге, перероблене. і доповнене. – К. – С. 94 – 99.
6. Шевченко В.Ф., Полянська І.В. Формування міжкультурної комунікації фахівця // Мова в професійному вимірі : комунікативно-культурний аспект / Матеріали Міжнародної науково-практ. онлайн-конф. 19 жовтня 2017 р. Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2017 р. – С.127 – 129.